

SUMARI

Nathalie Bittoun-Debruyne

PREÀMBUL. LA POESIA DE JOSEP M. SALA-VALLDAURA 9

Marie-Claire Zimmermann

LECTURA, PAS A PAS, DE CINC LLIBRES DE POEMES DE
JOSEP M. SALA-VALLDAURA 15

El cigne cec o la bellesa del joc poètic 19

Vidre fumat o la celebració del llenguatge 35

Daltabaix: dolors humans, sofriments i fe en l'es-
criptura poètica 55

Gota a gota. La pluralitat de l'aigua en poesia 69

Coordenades: l'enllaç entre vida i poesia 83

Jad Hatem

LA POESIA DE JOSEP M. SALA-VALLDAURA. EL SILENCI
I EL SEU VERB 101

Prefaci 107

Capítol I. Déu, el silenci i la paraula 111

Capítol II. El mutisme de Déu i els llavis del món 125

Capítol III. El Verb 145

PREÀMBUL

LA POESIA DE JOSEP M. SALA-VALLDAURA

*Da mais alta janela da minha casa
Com um lenço branco digo adeus
Aos meus versos que partem para a humanidade.*

ALBERTO CAEIRO

Després d'haver llegit els assaigs que conformen aquest llibre m'ha vingut al cap la meravellosa frase que, a la novel·la d'Antonio Skármeta, el carter li etziba a Pablo Neruda: “¡La poesía no es de quien la escribe, sino de quien la usa!” (*El cartero de Neruda*, 1985). Podríem aplicar el mateix raonament als erudits que l'estudien? Crec poder contestar que sí, sense gaires dubtes: un cop Sala-Valldaura lliura els seus versos, són de qui els utilitza, els llegeix, els interpreta... Una mica com quan allibera algunes paraules: elles també se'n van pel món i, quan tornen —si tornen—, ho fan carregades de sentits i sentiments que (s')escapen de la tinta del poeta, perquè llavors han adquirit vida pròpia.

Tenim la sort, avui, que dos grans lectors i crítics co-neixedors de la literatura i la cultura catalanes, com ho són Marie-Claire Zimmermann i Jad Hatem, hagin decidit de realitzar una pregonera lectura interpretativa de l'obra de Josep Maria Sala-Valldaura. Així, doncs, aquestes línies precedeixen sengles estudis que, si comparteixen profunditat i

saviesa, ben poc tenen en comú pel que fa a metodologia, interpretació i referents. El que podria semblar un contrast estrany resulta ser un joc hermenèutic d'una força enriquidora entre dos plantejaments tan diferents que esdevenen complementaris.

Per al món de la literatura catalana és ben conegut i celebrat el nom de la doctora Marie-Claire Zimmermann, primera catedràtica de Llengua i Literatura Catalanes de la Sorbona —emèrita a hores d'ara—, que també fou directora del Centre d'Études Catalanes d'aquesta mateixa universitat. En el treball de tota una vida dedicada a la literatura, cal destacar la seva intensa tasca de difusió, defensa i divulgació de la cultura catalana i, entre les seves contribucions, els estudis imprescindibles que ha publicat sobre Ausiàs March, Jacint Verdaguer, Mercè Rodoreda, Pere Gimferrer o Carles Duarte, entre altres. Els treballs d'aquesta estudiosa solen encomanar al lector la seva indiscutible passió per la poesia, tot lliurant-li valuoses claus d'anàlisi de les obres.

El títol sota el qual s'inscriuen els cinc assaigs que ens proposa aquí ja és tota una declaració d'intencions: “Lectura, pas a pas, de cinc llibres de poemes de Josep Maria Sala-Valldaura”, que explicita a la seva introducció:

No es tracta d'una paràfrasi sinó d'una anàlisi conjunta de les formes i dels continguts, perquè creiem que la poesia ha de suscitar diverses interpretacions semàntiques que incitaran els lectors a llegir els poemes amb tota llibertat [...].

Conscient del que arrisca, s'ha estimat més triar cinc llibres dels sis que l'autor porta publicats al segle XXI, amb la voluntat de compartir amb ell història col·lectiva i quotidiana.

nitat vital. Resulta interessant recollir aquí un detall que sembla molt significatiu, i és que quan parla de Sala-Valldaura o del subjecte poètic, fa servir diverses paraules: “poeta”, unes 98 vegades; “escriptor”, cinc vegades; “autor”, 29 vegades... i “locutor”, 69 vegades. Si les tres primeres són evidents i no mereixen cap comentari especial, l’última resulta molt reveladora: no llegeix només la poesia, també l’escolta, la sent, els poetes li parlen a cau d’orella. La poesia es desplega així en tots els àmbits que li corresponen, perquè és lletra i també és veu.

Tot trenant anàlisi i síntesi, bo i recollint temes o figures recurrents i significatius de l’obra del poeta, la professora Zimmermann dibuixa, llibre rere llibre, la poètica de Sala-Valldaura. El lector pot passar d’una autèntica “dissecció” d’alguns poemes a consideracions que en són la conseqüència i esdevenen l’arquitectura de l’escriptura del poeta. Així, comentarà tant la versificació com el treball de l’espai en blanc i la formalització visual dels poemes; tant la intenció poètica i filosòfica com la forma d’expressar-la; tant la varietat de temes i formes com la fe de Sala-Valldaura en la poesia, i com la poesia esdevé per a ell un llenguatge vital que, en la seva concisió, evita qualsevol mena de sentimentalisme.

El treball del doctor Jad Hatem, filòsof i poeta, catedràtic de la Universitat Saint-Joseph de Beirut, es va publicar a les Éditions du Cygne en francès l’any 2018, amb el títol *La poésie de Josep Sala-Valldaura. Le Silence et son Verbe*. Aquest llibre s’inscriu en la seva molt extensa obra assagística i, particularment, dins del profund interès que dedica a la literatura catalana, ja que també té assaigs publicats sobre Ausiàs

March i Ramon Llull, Carles Duarte i Joan Vinyoli, Joan Sales, etc., així com al voltant del temps o el sobreamor. L'originalitat i la gran aportació de la seva metodologia rau en la seva múltiple visió i concepció de la poesia, ja que hi sintetitza plantejaments tant literaris com filosòfics i religiosos, que duen el lector a descobriments i pensaments inesperats.

L'estudi es divideix en tres parts, que corresponen a l'anàlisi de tres poemes de Sala-Valldaura. La tria, molt personal per part de l'erudit, s'explica pel que tenen en comú o pels referents als quals ens remeten: la paraula i el silenci, uns temes que, des de sempre, formen part de les reflexions i les inquietuds del poeta català i, com podrem constatar, del seu homòleg libanès. A partir d'aquesta premissa, el professor Hatem emprèn un viatge interpretatiu, gràcies al qual els versos dels poemes conversen amb autors i textos d'una extensa varietat i profunditat. A tall d'exemple gens exhaustiu, es poden esmentar la Bíblia i els Evangelis; filòsofs de totes les èpoques, des de Lao Tse, Aristòtil o Lucreci fins a Jaspers, Michel Henry o Sartre, passant per Pascal, Schelling, Kierkegaard o Wittgenstein; pares de l'Església com Ireneu de Lió o Climent d'Alexandria; poetes i escriptors clàssics com ara Novalis, Kafka, Victor Hugo, Alfred de Vigny o Jean Giono; autors catalans contemporanis de l'alçada de Joan Sales, Joan Vinyoli, Antoni Clapés, Carles Duarte o Maria Mercè Marçal...

Els ponts que Jad Hatem va establir reposen sobre pilars sòlids i diversos: els conceptes, algunes paraules o versos concrets, les imatges, els referents, la versificació i el ritme, etc. Ara bé, i cal recordar-ho, la seva tesi gira entorn d'aquesta parella essencial, que dona títol al seu assaig original en francès:

el Silenci i el Verb, que s'han d'escriure i concebre com ho fa ell, amb majúscules. Seguint les seves passes, podrem descobrir que hi ha més d'un silenci, i que arriben a ser extraordinàriament eloqüents, així com que certes paraules amaguen realitats que van més enllà de la nostra consciència. Amb els seus propis mots ens ho presenta de la manera següent:

L'assaig present considera corroborat que el silenci que és plenitud habita el poema segons un mode particular, i que Josep Maria Sala-Valldaura, d'una profunda formació intel·lectual, ha sabut compondre tres excepcionals poemes del silenci.

El viatge intel·lectual que ens proposa sol·licitarà la nostra reflexió i ens obrirà horitzons insospitats.

Aquestes línies de presentació tan sols intenten palesar fins a quin punt els dos estudis són diferents, però resulta apassionant observar-hi com, des de metodologies i aproximacions ben distintes, tots dos estudiosos coincideixen, cadascú a la seva manera, a subratllar el valor i l'interès de la poesia de Josep M. Sala-Valldaura. Llurs pensaments s'uneixen a l'hora de revelar-nos-en les claus i l'abast.

NATHALIE BITTOUN-DEBRUYNE

Josep Maria Sala-Valldaura és avui un dels poetes més coneguts i reconeguts que escriuen en llengua catalana. La seva primera publicació a la revista *Tarotdequinze* és del 1975. Estem llegint, doncs, una obra que cobreix més de quaranta-cinc anys. Intitulada *Concert d'esferes*, l'antologia publicada el 2017 a Lleida per Pagès editors, reuneix poemes que provenen de tots els reculls de l'escriptor i també tres poemes inèdits que atesten la continuïtat incondicional d'una escriptura sense la qual Josep Maria Sala-Valldaura no podria viure. L'obra consisteix en una profunda meditació sobre la vida i la mort: el locutor evoca alternativament les seves angoixes i les seves joies, sense repetir mai el que ha dit en els poemes anteriors. Sorprèn i sedueix aquesta constant capacitat d'innovació, i també el fet que el poeta faci servir molt poc el "jo", car el seu instrument de predilecció per a abordar la complexitat de totes les experiències humanes és el "tu", el qual inclou o sobreentén tant l'altre com el jo.

Hem volgut consignar aquí una lectura, pas a pas, de cinc llibres de Josep Maria Sala-Valldaura: no es tracta d'una paràfrasi sinó d'una anàlisi conjunta de les formes i dels continguts, perquè creiem que la poesia ha de suscitar diverses interpretacions semàntiques que incitaran els lectors a llegir

els poemes amb tota llibertat, sense cap timidesa o recel de cara a la mitificació tan corrent, a vegades, en els escrits dels especialistes de poesia.

Quan vam haver de triar els llibres sobre els quals volíem escriure un possible comentari, vam pensar immediatament que era pertinent valorar el fet que Josep Maria Sala-Valldaura, a més de ser un poeta del segle xx (1975-2000), és un poeta del segle xxi, ja que, entre el 2002 i el 2018, ha publicat sis reculls. Pot semblar una mica arriscat escriure sobre poemaris tan recents, però és també molt estimulants descobrir el que diu el poeta sobre la nostra història col·lectiva, avui mundial, i els instants d'aquesta vida quotidiana que tots compartim. Llegirem doncs successivament: *El cigne cec* (2005), *Vidre fumat* (2005), *Daltabaix* (2012), *Gota a gota* (2014) i *Coordenades* (2018).

EL CIGNE CEC O LA BELLESA DEL JOC POÈTIC

El 2005 Josep Maria Sala-Valldaura va publicar un llibre de poemes que ens agrada particularment: *El cigne cec* (Perifèric Edicions, Catarroja —València—), que va ser escrit entre el gener del 2001 i l'octubre del 2004, “sobretot a Lleida, però també a l'illa de Lanzarote i al mas Surós de Sant Sadurní de l'Heura, bo i escoltant músiques i silencis” (“Notes”, p. 77). En la seva “Introducció” (p. 11), el mateix poeta al·ludeix a l'ambigüitat fonètica del títol, perquè *El cigne cec* es pronuncia com “el signe cec”. Nosaltres lectors podem o podríem detectar també un altre possible joc sobre el llenguatge perquè l'expressió “cigne cec” no és sols “signe cec”, sinó “signe sec”. El joc no és gratuït perquè correspon a una visió molt profunda del món per part del poeta en la seva obra, és a dir, a una consciència de la intensitat del desig d'harmonia entre el jo i el món i, també, a una consciència dels límits de la nostra percepció del llenguatge.

Aquest títol, *El cigne cec*, és, per altres raons, una troballa poètica. El cigne, per cert, és un tema poètic molt corrent a Europa i pensem tot d'una en el poema tan famós, d'Stéphane Mallarmé, “Le vierge, le vivace, le bel...”, on l'ocell és presoner de la terra on s'ha immobilitzat, text que s'acaba amb aquest vers: “Que vêt parmi l'exil inutile le cygne”. Amb

l'associació entre els dos mots del títol, “cigne” i “cec”, J. M. Sala-Valldaura crea una imatge insòlita que no hem trobat en cap altre poema català modern ni en els diccionaris que defineixen i qualifiquen les diferents espècies de cignes. Els noms es refereixen al color o a la sonoritat; d'una banda, en el *Diccionari de la llengua catalana* (IEC, Barcelona, 2007, p. 356) trobem: cigne de coll negre, cigne negre, i, d'altra banda: cigne cantaire, cigne trompeta i cigne mut. Totes aquestes formes figuren en la poetització moderna i postmoderna del cigne, mentre que en aquest recull de Josep M. Sala-Valldaura el cigne és cec. El lector pot pensar inicialment que el substantiu “cigne” es refereix a la blancor majoritària de l'ocell, però la ceguesa sorprèn i confereix a la imatge una especial gravetat. Fascinat, marcat per aquest títol, el lector vol descobrir els textos i, llavors, el mateix autor ens assenyala que ha disposat abans dels poemes dues citacions, que, sens dubte, no han determinat tota la creació d'*El cigne cec*, però sí que ajudaran a entendre les formes i els continguts del llibre. En efecte, Josep M. Sala-Valldaura vol “obrir la porta dels versos” (p. 12).

No hi ha cap exhibició culturalista en els reculls del poeta, i les referències a les obres d'altres escriptors, molt nombroses, són sempre indispensables, essencials per a entendre millor el pensament i la interioritat de Josep M. Sala-Valldaura. Pensem que la primera citació de les dues en qüestió, que emana de Lluís Solà, abans del poema inicial, diu exactament la total impossibilitat que té l'home de definir i, menys encara, de mesurar el seu ésser. Hi endevinem que Josep M. Sala-Valldaura s'adhereix totalment a la definició de Lluís Solà:

El fons sense fons del jo, l'insondable estrany que habita al fons de cada jo, l'estrany irrefectible (p. 15).

En poques paraules, sorgeix un postulat, que és també una clara acceptació d'un límit humà, però els dos adjectius "insondable" i "irrefectible" transcriuen sobretot la grandesa del treball filosòfic i poètic que haurà d'efectuar l'escriptor. Aquí no es tracta de psicologia elemental sinó d'ontologia.

Aquestes dues línies de la primera citació poden impressionar el lector, però tot seguit figura un llarg paràgraf que consisteix en una anàlisi de José Ángel Valente —un dels grans poetes espanyols del segle xx— que es refereix a la concepció del que és l'alteritat, "el otro", com diu ell. Valente assevera, ja en la frase inicial, que no podem conèixer veritablement l'altre i que seria il·lusori no acceptar aquesta evidència: "...el otro sólo puede ser percibido como esencialmente desconocido: la faz misteriosa del otro" (p. 15). Però hi afegeix de seguida que precisament aquest misteri ens permet de conèixer i d'estimar: "El misterio está en la diferencia misma; y, en ella, la raíz del conocimiento y del amor".

Tota l'obra de Josep M. Sala-Valldaura és també una perfecta aliança entre lucidesa i passió. Això vol dir que la nostra lectura d'*El cigne cec* implicarà una reflexió permanent sobre la confecció lingüística d'una juguesca.

L'estructura del llibre és flexible, encara que hi identifiquem tres moments. Tres vegades s'inscriu un títol en negreta, seguit d'uns quants poemes; per exemple: "Art demostrativa de l'harmonia" (p. 18), que precedeix una sèrie de cinc textos: "Alfa" (p. 18), "I. Segons Plató" (p. 19), "II. Segons Ramon Llull" (p. 20), "III. Segons Jean-Paul, estudiant a Leipzig" (p. 21) i "Omega" (p. 22). També "Cants òrfics" (p. 31) aplega un

conjunt de cinc poemes designats per I (p. 31), II (p. 32), III (p. 33), IV (p. 34) i V (p. 35). Per fi, “Doctrina de la nit i el vers” (p. 65) consta de quatre poemes intitulats “I. San Juan de la Cruz” (p. 65-66), “II. Poeta anònim” (p. 67), “III. Vasko Popa” (p. 68-70) i “IV. Maria-Mercè Marçal” (p. 71).

Resulta evident la dissimetria de l’estructura, ja que els dos primers moments i el tercer no tenen les mateixes dimensions. Entre el primer moment i el segon, llegim tres textos; entre el segon moment i el tercer, hi figuren vint poemes. A més a més, el text inicial, situat abans del primer moment, “Poesia i història (Resposta a Aristòtil)” (p. 17) no és ben bé una introducció, mentre que el darrer és veritablement una mena de conclusió: “La clara llum del bell jorn (A tall d’epíleg)” (p. 72-73). Tot plegat implica un moviment constant entre diversos espais i experiències, així com la presència dels autors —filòsofs, poetes, dramaturgs— citats i sobretot reinventats a través de nous discursos creats per Josep M. Sala-Valldaura. El locutor no es val del jo perquè només els altres l’utilitzen, cosa que demostra el profund coneixement que té el poeta de la literatura o de les literatures, ultra la seva confiança en la paraula d’altri i una constant generositat pel que fa a la dicció: el fet de tutejar emana també dels altres i serveix per incitar tothom a avançar i a compartir el diàleg amb la humanitat. Quan llegim el recull, notem que sempre sorgeixen, a poc a poc, ecos de diversos poemes que a vegades es troben allunyats pel que fa a la paginació, perquè a *El cigne cec* alternen preguntes i respostes, traces d’un implícit diàleg entre els autors i els personatges que hi intervenen. A més a més, en llurs versos germinen imatges, metàfores, esplèndids paisatges destinats a il·luminar tot el discurs poètic perquè la meditació és inseparable de la bellesa estètica.

Aquest joc de correspondències és patent en dos poemes que figuren en el primer moviment, “Art demostrativa de l’harmonia: Alfa” (p. 18), “Omega” (p. 22), denominacions prou conegudes com també els seus epígrafs: “U és Tot” (p. 18) i “Tot és U” (p. 22).

Alfa és un sextet isomètric, escrit en decasíl·labs, segons l’esquema rímic ABABCC:

Hi ha una llum més forta que la llum
i el fosc udol de la més fosca nit,
hi ha un vaixell ple d’ombres sense rumb
i un cel molt clar que vola a l’infinit:
canta el cant del viure, amb ombra i sol;
ballen en el ball del temps joia i dol (p. 18).

En aquests versos el poeta torna a afirmar la victòria de la vida però per mitjà de la coexistència de termes oposats: llum i ombra, alegria i dolor. Es val de la recurrència d’alguns mots en un mateix vers: “una llum”, “la llum”, “fosc”, “més fosca”, “canta el cant”, “ballen en el ball”, per tal de valorar les experiències més extremes. Crea una oposició entre la immobilitat i l’obscuritat del vaixell simbòlic (que sobreentén el mar) i l’espai infinit del cel lluminós que està en moviment. Els quatre primers versos creen imatges del cosmos, mentre que els versos 5 i 6 es refereixen a la humanitat: “cant”, “viure”, “joia i dol”. Això es tradueix a través del ritme dels versos. Els quatre primers versos tenen gairebé la mateixa disposició dels accents:

Hi ha una llum més forta que la llum
1 2 4 6 10
i el fosc udol de la més fosca nit,
2 4 8 10

hi ha el un vaixell ple d'ombres sense rumb
 1   4   6   10
 i un cel molt clar que vola a l'infinit:
 2   4   6   10

mentre que la proclamació vital dels dos últims versos es tradueix d'una manera diferent, més allunyada dels models clàssics ben coneguts; hi notem, en particular, la poc freqüent accentuació en la cinquena síl·laba:

canta el cant del viure, amb ombra i sol;
 1   3   5   8   10
 ballen en el ball del temps joia i dol.
 1   5   7   8   10

Aquests dos versos segueixen sent decasíl·labs, tot i que amb una música més moderna, menys tradicional.

En acabat d'aquest poema, “Alfa” (p. 18), no apareix immediatament “Omega” (p. 22), ja que el locutor introdueix entre els dos tres textos que no són proves del que s’ha dit en “Alfa”, sinó únicament testimoniatges, també adhesions al “cant del viure”, per mitjà de citacions inicials de tres autors que són filòsofs, mundialment coneguts, i de llengües diferents: “I. Segons Plató” (p. 19) —aquí el text és de Lleó Hebreu, *Dialoghi d’amore*—, “II. Segons Ramon Llull” (p. 20) i “III. Segons Jean-Paul, estudiant a Leipzig” (p. 21). Els versos situats després de les citacions consisteixen en un discurs “segons” els filòsofs, però amb un ritme especial, que posa en relleu la repetició d’alguns mots i el contrast entre alguns substantius. Es prova de donar al llenguatge un pes musical, cosa que s’obté amb versos breus i sobretot escalonats, on destaquen els noms. A “I. Segons Plató” llegim així:

© dels textos: Jad Hatem i Marie-Claire Zimmermann, 2021

© de l'edició i la traducció del text de Jad Hatem:

Nathalie Bittoun-Debruyne, 2021

© d'aquesta edició:

Pagès Editors, S L, 2021

Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida

www.pageseditors.cat

editorial@pageseditors.cat

Primera edició: octubre de 2021

ISBN: 978-84-1303-316-7

DL: L 633-2021

Impress a Arts Gràfiques Bobalà, S L

www.bobala.cat

↵ impress a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.